

SAUL BELLOW • Humboldt'un Armađanı

Humboldt's Gift

© 1973, 1974, 1975 Saul Bellow

Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1742 • Modern Klasikler 31

ISBN-13: 978-975-05-1037-3

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

DİZİ EDITÖRÜ Orhan Pamuk

EDITÖR Belce Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Edward Hopper, "Early Sunday Morning", 1930

(Fotograf: Sheldan C. Collins)

© Whitney Museum of American Art

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Dalya Behar

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SAUL BELLOW

Humboldt'un Armađanı

Humboldt's Gift

ÇEVİREN Osman Yener

SAUL BELLOW 10 Haziran 1915'te, ailesinin kısa bir süre önce Rusya'dan göçerek yerleştiği Kanada'nın Quebec şehrinde doğdu. Dokuz yaşındayken ailesiyle beraber bu sefer Amerika'ya, hayatının büyük bölümünü geçireceği ve roman ile hikâyelerinin büyük kısmının ana mekânı olan Chicago'ya göç etti. Babası soğan ithalatçılığı yapıyordu. Çok küçük yaştan itibaren kitap okumaya meraklı olan Bellow, bir röportajında söylediğine göre, *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni okuduğunda yazar olmaya karar verdi. Chicago Üniversitesi'nde başladığı İngiliz Edebiyatı eğitimini iki sene sonra yarıda bırakarak, Northwestern Üniversitesi'nin antropoloji bölümüne geçti. Antropoloji eğitiminin edebiyatı üzerindeki etkisi pek çok eleştirmen tarafından vurgulanmıştır.

Bellow romancılık kariyerinden önce geçimini bir süre gazete ve dergilere kitap eleştirileri yazarak sağladı. İlk romanı *Boşlukta Sallanan Adam* 1944'te, ikinci romanı *Kurban* ise 1947'de yayımlandı. 1948'de aldığı Guggenheim bursuyla iki sene Paris'te ve başka Avrupa şehirlerinde kaldı. Asıl başarı ve ünü bu iki yıl içinde yazmaya başlayıp 1953'te yayımladığı ve yayımlanır yayımlanmaz prestijli Ulusal Kitap Ödülü'ne değer bulunan *Augie March'in Maceraları* ile elde etti. Bu renkli, dopdolu ve grotesk roman, teknik anlamda olduğu kadar "Amerikalılık" kavramına getirdiği yeni yorumla da birkaç nesil Amerikan yazarını derinden etkilemiştir. Bellow'un en önemli edebi mirasçılarından, İngiliz romancı Martin Amis'e göre *Augie March* o hep sözü edilmiş ama bir türlü kimse tarafından yazılamamış olan "büyük Amerikan romanı"dır. Philip Roth'a göreyse Bellow kendisinden sonraki "göçmen" Amerikalı yazarlar için "edebi Kristof Kolomb" dur ve *Augie March*'la "Amerikan edebiyatı nasıl yapılır" sorusunun cevabını keşfetmiştir.

Bellow *Augie March'in Maceraları*'nın ardından, 1956'da çok daha farklı, çok daha kısa ama bir o kadar güçlü olan dördüncü romanı *Günü Yaşa'yı* yayımladı. Bu kitapta Augie March'in tam zıddı karakterde bir kahraman olan Tommy Wilhelm'in bir gün içinde yaşadığı ruhsal çöküntü anlatılır. 1959 tarihli *Yağmur Kral* Bellow'un 1960'lardan 2000'lere kadar yazacağı kitapların tema ve yapısının habercisi olarak görülebilir. Bellow'un "hayatın anlamını arayan erkek entelektüel kahraman"larının ilki olan Eugene Henderson, içinde bulunduğu ruhsal bunalımdan çıkış yolunu Afrika'ya gitmekte bulan çılgın ve mutsuz bir milyonerdir ve aralarına katıldığı yerli kabilelerinden biri tarafından "Yağmur Kral" ilan edilir. Bellow'un beş sene yazdığı ve 1964'te yayımladığı en büyük kitabı *Herzog*'un kahramanı Moses Herzog da tıpkı Eugene Henderson gibi bir orta yaş krizinin, entelektüel ve psikolojik bir bunalımın içinden hitap eder okuyucuya. Ailesi darmadağın olmuş, akademik hayatı çıkmaza girmiş Herzog, ailesine, arkadaşlarına ve ölmüş ya da yaşayan ünlülere hiç göndermeyeceği mektuplar yazar ve dünyayla, tarihle, kendi hayatıyla ve hayal kırıklıklarıyla ilgili sorular sorar, özürler diler, şikâyet eder. Bu kitapla Bellow ikinci defa Ulusal Kitap Ödülü'nü kazanmıştır.

Bellow 1970 yılında *Bay Sammler'in Gezegeni*'ni yayımladı ve bu kitapla beraber üst üste üç Ulusal Kitap Ödülü kazanan ilk Amerikan yazarı oldu. 1975'te de Pulitzer Ödülü'nü kazanacak olan *Humboldt'un Hediyesi*'ni yazdı. 1976'da İsveç Akademisi tarafından Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Akademi ödülü verirken Bellow'un "derin bir insanlık kavrayışıyla çağdaş kültürün incelikli bir çözümlemesini eserlerinde birleştirmesine" dikkat çekti.

Bellow'un bu tarihten sonra yazdığı kitaplar, sırayla *Dean'in Aralığı* (1982), *Daha Fazla Kalp Kırıklığı Ölümü* (1987), *Bir Hırsızlık* (1989), *Belarus Bağlantısı* (1989), *Beni Hatırlatacak Bir Şey: Üç Hikâye* (1991), *Işın Aslı* (1997), *Ravelstein* (2000) ve *Toplu Hikâyeler* (2001)'dir.

20. yüzyılın en büyük romancılarından biri sayılan Saul Bellow, 5 Nisan 2005'te, doksan yaşında Chicago'da öldü.

Von Humboldt Fleisher'in baladları 1930'larda yayımlandığında olağanüstü ilgiyle karşılandı. Humboldt herkesin beklediği adamdı. Hele Orta Batı'da yaşayan ben, sabırsızlıkla bekliyordum. Bir öncüydü, yeni bir kuşağın ilk örneği idi; yakışıklı, sarışın, iri yapılı, ciddi, zeki ve bilgiliydi. Bütün iyi vasıfları kendinde toplamıştı. Tüm gazeteler kitabından söz ediyordu. Fotoğrafı *Time*'in kapağında aşağılanmadan, *Newsweek*'in kapağında övgülerle yer aldı. *Soytarı Baladları*'nı hevesle okudum. Wisconsin Üniversitesi'nde öğrenciydim, gece gündüz edebiyattan başka şey düşünmüyordum. Humboldt bana yeni yollar gösteriyordu. Kendimden geçmişim, şanslı oluşuna, yeteneğine, ününe gıpta ediyordum. Mayıs'ta onu görmek, mümkünse yakınında olmak için doğuya gittim. Scranton yolundan Greyhound otobüsüyle yolculuk yaklaşık elli saat sürdü. Dert etmedim. Otobüsün pencereleri açıktı. Daha önce hiç dağ görmemişim. Ağaçlar sürgün veriyordu. Beethoven'in *Pastorale*'i gibiydi. Yeşilliğin üstüme yağdığını hissediyordum. Manhattan'da da işler iyi gitti. Haftada üç dolara bir oda tuttum, işe girdim, kapı kapı dolaşıp Fuller Süpürgeleri satmaya başladım. Her şey beni müthiş heyecanlandırıyordu. Humboldt'a uzun bir hayran mektubu yazmışım, edebiyat konuşmak ve düşün-

celerimizi paylaşmak için beni Greenwich Village'a davet etti. Bedford Caddesi'nde, Chumley'e yakın oturuyordu. Önce sade kahve ikram etti, sonra aynı bardağa cin doldurdu. Bana, "Yakışıklı adamsın, Charlie," dedi. "Biraz sinsi olmayasın? Saçların erken dökülecek sanırım. Ve o iri, duygulu, güzel gözler. Fakat kesinlikle edebiyatı seviyorsun, önemli olan da bu. Duyarlısın." Bu kelimeyi o yaygınlaştırdı. Duyarlılık sonraları çok tutuldu. Humboldt çok nazikti. Beni Village'daki insanlarla tanıştırdı ve eleştirisini yapmam için kitaplar verdi. Onu hep sevdim.

Humboldt'un yıldızının parlamadığı dönem on yıl kadar sürdü. Kırkların sonuna doğru ışıltısı sönmeye başladı. Ellilerin başlarında ben ünlü oldum, hatta elime yığınla para geçti. Ah, para, para! Humboldt parayı bana karşı koz olarak kullandı. Hayatının son yıllarında, konuşamayacak kadar bunalımda değilse ya da bir akıl hastanesine tıkılmadıysa, New York'ta sağda solda benim hakkımda, "milyon dolarlarım" hakkında acı laflar etti. "Charles Citrine, mesela. Madison, Wisconsin'den geldi, kapımı çaldı. Şimdi bir milyon doları var. Hangi yazar ya da entelektüel bu kadar kazanabilir – Keynes mi? Pekâlâ. Keynes, dünya çapında bir şahsiyet. Ekonomide bir dâhi, Bloomsbury'nin prensi," dedi Humboldt. "Bir Rus balerinle evli. Parası olacak elbette. Peki, Citrine bu zenginliği hak edecek ne yapmış? Bir zamanlar yakın arkadaşım." Humboldt doğru söylüyordu. "Ama o adamda bir sapıklık var. Parayı kaptıktan sonra neden kendini taşraya attı? Chicago'da işi ne? Kendini ele vermekten korkuyor."

Yeterince ayık olduğunda dehasını beni alt etmek için kullandı. Bu konuda epey başarılı oldu.

Oysa ben parayı düşünmüyordum. Tanrım, hayır, sadece iyi şeyler yapmak istiyordum. İyi bir şey yapmak için can atıyordum. İyiye olan tutkum eskilere – hayatın sırça derinliklerine gömüldüğüm, boyalı peçelerin,* Maya'nın, sonsuzluğun beyaz ışıltısını kirleten alacalı billur kubbelerin alabildiğine farkında biri olarak, anlamsızlığın ürpertisini iliklerimde duyarak, şevk-

(*) Percy Shelley'nin sonesi: "Lift not the painted veil, which some of us call Life" (Bazılarımızın Hayat adımı verdiği boyalı peçeyi kaldırma) – ç.n.

le ve heyecanla, umarsızca, el yordamıyla bir anlam aradığım, varoluşuma ilk kez kendime özgü bir anlam yüklediğim günlere uzanır. Böyle şeylere deli gibi takmıştım. Aslında o da bunu biliyordu, ama sonlara doğru bana olan sevgisi azalmaya başladı. Hastaydı, incinmişti, beni rahat bırakmamakta kararlıydı. Boyalı peçelerle büyük servetler arasındaki çelişki dilinden düşmüyordu. Ama benim kazandığım paralar kendini üreten türdendi. Kendine özgü, karanlık ve komik nedenlerle kapitalizm üretiyordu onları. Dünya üretiyordu. Dün *The Wall Street Journal*'da zenginliğin melankolisi üzerine bir satır gözüme çarptı; "İnsanoğlunun beş bin yıllık kayıtlı tarihinde bu kadar çok zenginin bir arada olduğu bir dönem yaşanmadı." Beş bin yıllık kıtlıkla oluşmuş zihinler, çarpık zihinlerdir. Kalp böyle bir değişime dayanamaz. Kabul etmekte zorlanır.

Yirmili yıllarda Chicago'da çocuklar, mart ayında buzlar çözüldükten sonra hazine avına çıkarlardı. Kaldırım kenarlarında kirli kar tepcikleri oluşurdu; bunlar eridiğinde ışıklı sular birbiriyle yarışan örgüler oluşturarak ızgaralardan akar, geride harikulade ganimetler bırakırdı – şişe kapakları, makine parçaları, üstünde Kızılderili kafası olan metelikler. Ve geçen ilkbahar, artık neredeyse yaşlı bir adam olmama rağmen, kendimi kaldırımından inip ızgaralarda birşeyler ararken buldum. Ne arıyordum? Ne yapıyordum? Demir bir para buldum diyelim. Onunla ne yapacaktım? Bu çocuk ruhunun nasıl geri döndüğünü bilmiyorum, ama dönmüştü. Her şey eriyip çözülmüyordu. Buzlar, basiret, olgunluk. Humboldt olsaydı ne derdi?

Hakkımda söylediği incitici sözler bana iletildiğinde, çoğu kez ona hak verdiğimi fark ediyordum. "Wilson ve Tumlty üzerine yazdığı kitap için Citrine'e Pulitzer vermişler. Pulitzer kuşlar içindir; palazlanan piliçler içindir. Sahtekârların ve cahillerin verdiği bir gazete reklamından, bir kurgudan başka bir şey değildir. Sizi yürüten bir Pulitzer reklamına dönüştürür, öyle ki, öldüğünüzde bile cenaze ilanınızın ilk cümlesi 'Pulitzer ödüllü yazarın vefatı' olur." Söylediklerinde haklılık payı var, diye düşündüm. "Charlie iki kez Pulitzer ödülü aldı. Önce o duygu sömürsü oyunu yazdı. Bu oyun ona Broadway'de

bir servet kazandırdı. Film hakları da cabası. Hasılat üzerinden yüzde aldı! Tam bir intihal olduğunu söyleyemiyorum, yine de benden birşeyler çaldı; kişiliğimi çaldı. Kahramanını benim kişiliğimin üzerine kurdu.”

Bu öfkeli sözlerde bile haklı bir taraf olabilirdi.

Telaşla ve aralıksız konuşurdu, harika bir monologcu, doğaçlamacı, yergi üstadıydı. Humboldt tarafından hırpalanmak bir çeşit ayrıcalıktı. Picasso'nun iki burunlu kadın portresinin ya da Soutine'in bağırsakları çıkarılmış tavuk tablosunun konusu olmak gibiydi. Para ona her zaman esin verdi. Zenginler üzerine konuşmaya bayılırdı. New York'un bulvar gazetelelerini okuyarak büyüdüğünden, sık sık geçen yılın büyük skandallarından, Peaches ve Daddy Browning'den, Harry Thaw ve Evelyn Nesbitt'ten, ayrıca Jazz çağından, Scott Fitzgerald'dan ve Süper Zenginler'den söz ederdi. Henry James'in kadın varislerini yakından tanıyordu. Zaman zaman, zengin olma hevesiyle komik planlar da yaptı. Fakat onun asıl zenginliği edebiyattı. Binlerce kitap okumuştı. Tarihin, iyi bir uykuya muhtaçken gördüğü bir kâbus olduğunu söylerdi. Uykusuzluk onu bilgili yapıyordu. Gece yarısından sonra kalın kitaplar –Marx, Sombart, Toynbee, Rostovtsev, Freud– okurdu. Zenginlikten söz ederken, Amerikan Protestan refahıyla Roma imparatorluğunun *luxusunu* kıyaslayabilecek yetkinlikteydi. Genellikle sözü Yahudilere –Joyce'un borsa önünde bekleyen ipek şapkalı Yahudilerine– getirirdi ve Schliemann'ın bulduğu, Agamemnon'un altın kaplama kafatası ya da ölüm maskesiyle bitirirdi. Humboldt yaman bir hatipti.

Macar Yahudisi bir göçmen olan babası, Chihuahua'da Pershing'in süvarileriyle birlikte at koşturmuş, Meksika fahişeleri ve atlarıyla ünlüyken Pancho Villa'yı kovalamış (ufak tefek, kibar bir adam olan ve böyle şeylerden uzak duran benim babamdan çok farklıydı). İhtiyar adam, sonunda kendini Amerika'ya atmış. Humboldt çizmelerden, borazanlardan, açıkta geceleyen bölüklerden söz etmişti. Sonra sıra limuzinlere, lüks otellere, Florida'daki saray yavrularına gelmiş. Babası ekonomik refah döneminde Chicago'da yaşamış, emlak işine girmiş, Edgewater

Beach Hotel'de bir suit tutmuş. Yazları oğlunu yanına çağırır-
mış. Humboldt Chicago'yu da biliyordu. Hack Wilson'lı, Wo-
ody English'li günlerde Fleisherlar'ın Wrigley Stadyumu'nda
locaları varmış. Maçlara bir Pierce-Arrow'la ya da Hispano-Su-
iza ile giderlermiş (Humboldt otomobillere delicesine tutkun-
du). O günlerin Chicago'sunda yakışıklı John Held Jr., kısa iç
donları giyen güzel kızlar vardı. Demiryolu gelirlerinin, domuz
ve hasat paralarının çelik kasalarda korunduğu, sütunlu, kas-
vetli ve karanlık La Salle Caddesi'nde bankalar, viski, gangster-
ler vardı. Appleton'dan geldiğimde bu Chicago hakkında hiç-
bir şey bilmiyordum. El* raylarının altında Polonyalı çocuklar-
la *Piggie-move-up*** oynardım. Humboldt, Henrici's'de içi çiko-
lata dolu lokumlu kekler yermiş. Ben Henrici's'in içini hiç gör-
medim.

Humboldt'un annesini sadece bir kez, West End Cadde-
si'ndeki karanlık dairesinde gördüm. Yüzü oğlunun yüzüne
benziyordu. Şişman, dolgun dudaklı, sessiz bir kadındı ve bir
bornozla sıkı sıkı sarınmıştı. Ak saçları Fijililerinki gibi kıvrık
kıvrıktı. Ellerinin üstü kahverengi lekelerle kaplıydı, esmer yü-
zündeki lekeler ise gözleri kadar iriydi. Humboldt onunla ko-
nuşmak için eğildi ama kadın cevap vermedi, güçlü, kadınsı bir
hüzünle önüne baktı. Binadan çıktığımızda Humboldt keder-
lenmişti. "Chicago'ya gitmeme izin verirdi, ama bizim ihtiyarı
gözetlemem, banka hesaplarımı kopya etmem, görüştüğü fahi-
şelerin adını bir kâğıda yazmam için," dedi. "Onu mahkemeye
verecekti. Kafası yerinde değildir. Sonunda babam ekonomik
krizde her şeyini kaybetti. Florida'da kalpten öldü."

O ince zekâ ürünü, neşeli baladların ardındaki gerçekler
bunlardı. Humboldt manik depresifti (kendi teşhisi). Freud'un
eserlerinden bazıları kitaplığında ve psikiyatri dergile-
ri okurdu. *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'ni okursanız, gün-
delik hayatın *kendisinin* psikopatolojik olduğunu anlarsınız.
Bu Humboldt'u rahatsız etmiyordu. Bana sık sık Kral Lear'den
alıntıladığı cümleler söylerdi: "Şehirlerde başkaldırılar; ülke-

(*) El: Yüksek tramvay hattı – ç.n.

(**) Chicago'ya özgü, basitleştirilmiş bir beyzbol oyunu – ç.n.

ler arasında savaşlar; saraylarda ihanet; oğul ile baba arasındaki bağ koptu...” “Oğul ile baba”yı vurgulayarak söylerdi. “Yıkıcı karışıklıklar bizi mezara dek huzursuzca takip eder.”

Evet, yıkıcı karışıklıklar yedi yıl önceki ölümüne dek onu takip etti. Ve şimdi, yeni antolojiler yayımlandıkça Brentano'nun bodrumuna iniyor, onları gözden geçiriyorum. İçlerinde Humboldt'un şiirleri yer almıyor. Bu antolojileri derleyen edebiyat dünyasının ölü gömücülerinin ve siyasetçilerin, o soysuzların, Humboldt gibi bir şair eskisine ihtiyaçları yok. Bütün fikirleri, yazdıkları, duyguları heba oldu, güzelliği geri getirmek için düşman hatlarına yaptığı saldırılar onu yıpratmaktan başka sonuç vermedi. Times Meydanı'na bakan kasvetli bir otelde hayata veda etti. Başka türden bir yazar olan ben, Chicago'da refah içinde yaşarken, onun yasını tuttum.

Bir Amerikan şairi olmak gibi soylu bir düşünce, bazen Humboldt'un kendisini bir soytarı, bir çocuk, bir komedyen, bir budala gibi görmesine yol açıyordu. Oyuncu ve eğlenceli bir ruh haliyle, yüksek lisans öğrencileri ya da bohemler gibi yaşıyorduk. Belki de Amerika'nın sanata ve iç mucizelere ihtiyacı yoktu. Dışarıda o kadar çok mucize vardı ki. ABD devasa bir deneyimdi, çok büyüktü. O büyüdükçe biz küçüldük. Böylece Humboldt bir ayrıksı, komik biri gibi davranmayı seçti. Ama zaman zaman, durup düşündüğünde, ayrıksılığa mola veriyordu. Düşünceleriyle kendini bu Amerikan dünyasından uzak tutmaya çalışıyordu (Bunu ben de yapıyordum). Humboldt'un bazı büyük sorulara cevap bulmak için doğum ve ölüm arasında, *hayatın her anında* ne yapılması gerektiğine kafa yordüğünü görebiliyordum. Bu düşünceler onu daha makul yapmadı. Uyuşturucuyu ve içkiyi denedi. Sonunda, çok sayıda elektroşok tedavisine maruz kaldı. Ona göre bu, deliliğe karşı giriştiği bir mücadeleydi. Delilik daha güçlüydü.

Yakın geçmişte Humboldt, deyim yerindeyse mezardan bana müdahale etmeye başladığında, ben de çok iyi durumda degildim ve bu müdahale hayatımı değiştirdi. Büyük bir kavgaya tutuşmamıza ve on beş yıldır birbirimize yabancı olmamıza karşın yine de vasiyetinde bana bir şey bıraktı. Bir mirasa kondum.